AL-AASAR Journal
Vol. 2, No. 4 (2025)
Quarterly Research Journal
Online ISSN: 3006-693X
www. al-aasar.com
Print ISSN: 3006-6921

سرائیکی افسانے دا سیاسی مطالعہ

A POLITICAL STUDY OF THE SARAIKI SHORT STORIES

سائرہ شوکت
پی ایچ ڈی سکالر
شعبہ سرائیکی، دی اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور

ڈاکٹر بدر مسعود خان
اسسٹنٹ پروفیسر
شعبہ سرائیکی، دی اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور

Abstract:
Literature serves as a vital reflection of human existence, intricately woven with the sociopolitical realities, power structures, and economic disparities of its era. Exploring the intersection of politics and narrative art, this study conducts a comprehensive political, thematic, and stylistic analysis of Saraiki short fiction. Focusing on selected works by prominent Saraiki authors—including Ghulam Hasan Haiderani ("Khuda"), Habib Faiq ("Cheerhiyan Gandheen"), Manzoor Awan ("Ap Taranpi"), Mubasher Buzdar ("Nukar Natak"), Faiz Baloch ("Pakhi Was"), Amir Bhaya ("Tati Reet"), Syed Naseer Shah ("Jamhooriyat Da Pehla Shaheed"), Abdul Basit Bhatti ("Inqilab Zindabad"), and Dr. Aslam Aziz Durrani ("Sajh Da Saneha")—the investigation examines the manifestation of systemic oppression, class struggle, bureaucratic corruption, electoral hypocrisy, and individual alienation within rural and urban Saraiki societies.

Through close textual examination, the analysis demonstrates how narrative devices such as dialogue, symbolism, character development, and allegorical settings translate everyday socioeconomic hardships into profound political commentary. The findings highlight how state machinery, feudal dominance, and the unequal distribution of resources constrain marginalized populations, forcing them into systemic poverty and displacement. Furthermore, the inquiry evaluates the role of collective cultural memory, linguistic preservation, and critical consciousness as forms of quiet yet potent resistance against hegemonic structures. Ultimately, Saraiki short fiction transcends mere aesthetic expression, functioning as an indispensable medium for social critique and an authentic voice for the disenfranchised segments of the region.

Keywords: Saraiki short fiction, political analysis, sociopolitical critique, feudalism, class struggle, electoral hypocrisy, systemic oppression, resistance literature, cultural identity, regional literature

ا: سرائیکی افسانہ وچ سیاست دی روایت:

ادب انسانی زندگی دا ترجمان ہے تے انسانی زندگی دے مختلف پہلوواں وچ سیاست کوں بنیادی اہمیت حاصل ہے۔ انسان جیں سماج وچ زندگی گزارینداہے، اتھاں اوندے حقوق، فرائض، آزادی، معاشی حالات، مرتبے تے روزمرہ معمولات کہیں نہ کہیں صورت وچ سیاسی نظام تے اقتدار دے ڈھانچیاں کنوں متاثر تھیندے ہن۔ ایں کیتے ادب کوں صرف جمالیاتی اظہار یا ذاتی جذبیاں دی ترجمانی تائیں محدود کائنی کیتا وَ: سکدا، بلکہ ایندے ذریعے کہیں دور دے سیاسی تے معاشی حالات کوں وی سمجھیا وَ: سکدے۔ ادیب اپݨے آسے پاسے وچ تھیوݨ والے واقعیاں، انسانی رویاں تے اجتماعی مسئلیاں کوں تخلیقی صورت وچ پیش کریندا ہے۔ کڈیں کڈیں او سدھا سیاسی معاملیاں کوں موضوع بݨیندا ہے، جڈاں جو کجھ صورتاں وچ سیاسی صورتِ حال کرداراں دے حالات، مکالمیاں، واقعیاں تے علامتاں دے ذریعے سامنے آندی ہے۔ ایں لحاظ نال ادب تے سیاست دا تعلق صرف موضوعاتی کائنی بلکہ انسانی زندگی دے انھاں بنیادی مسئلیاں نال جڑیا ہویا ہے جیہڑے فرد تے سماج دے باہمی رشتیاں کوں تشکیل ڈیندے ہن۔

افسانہ ادب دی اوہ صنف ہے جیندے وچ زندگی دے کہیں پچݨے ہوئے واقعے، تجربے یا صورتِ حال دے ذریعے انسانی وجود تے معاشرتی حقیقتاں دی ترجمانی کیتی ویندی ہے۔ افسانہ نگار محدود واقعیاں تے کرداراں دے وسیلے نال اپݨے دور دے وسیع تر مسئلیاں کوں نمایاں کر سکدا ہے۔ ایندے کردار جنہاں

AL-AASAR Journal
Vol. 2, No. 4 (2025)
Quarterly Research Journal
Online ISSN: 3006-693X
www. al-aasar.com
Print ISSN: 3006-6921

حالات وچوں لنگھدے ہن، اوہناں دے فیصلے، مجبوریاں، محرومیاں تے ردِعمل اکثر انفرادی زندگی کنوں اُوں ودھ تے اجتماعی صورتِ حال دی عکاسی کریندے ہن۔ جڈاں افسانے وچ اقتدار دے استعمال، قانون دی بالادستی، حکومتی رویاں، طبقاتی مفاداں، انسانی حقاں دی پامالی یا عوامی مسئلیاں دی ترجمانی تھیندی ہے تاں ایندا سیاسی پہلو نمایاں تھی ویندا ہے۔ البتہ کہیں افسانے وچ سیاست دی موجودگی کیتے ضروری کائنی جو ایندے وچ سیاسی جماعتاں، رہنماواں یا حکومتی اداریاں دا سدھا ذکر کیتا ہوے۔ کڈیں کڈیں اک عام انسان دی بے بسی، کہیں کسان دا زمین کنوں محروم تھیوݨ، کہیں غریب دے انصاف تائیں رسائی وچ رکاوٹ یا کہیں بااثر کردار دا ڈوجھیاں دی زندگی تے اختیار وی سیاسی تے معاشرتی نظام بارے اہم سوال پیدا کریندا ہے۔ ایں کیتے افسانے دا سیاسی مطالعہ کریندیں ہوئیں ایندے ظاہری موضوع دے نال نال اوہناں حالات تے تعلقات کوں وی پیشِ نظر رکھݨا چاہیدا ہے جیہڑے کرداراں دی زندگیاں تے اثر انداز تھیندے ہن۔

سیاست دا مفہوم صرف حکومت سازی، انتخاباں تے سیاسی جماعتاں دیاں سرگرمیاں تائیں محدود کائنی، بلکہ ایندے وچ اقتدار، اختیار، وسیلیاں دی ونڈ، قانون، انصاف، شہری آزادیاں تے اجتماعی فیصلیاں نال متعلق معاملے وی شامل ہن۔ سماج وچ طاقت کہیدے کول ہے، فیصلے کون کریندا ہے، وسیلیاں توں فائدہ چاوݨ دے موقعے کنہاں طبقیاں کوں حاصل ہن تے کمزور بندے اپݨے حق گھنݨ کیتے کیڑھیاں مشکلاں دا سامݨا کریندے ہن، ایہ سارے سوال سیاسی مطالعے نال تعلق رکھیندے ہن۔ ادب انھاں سوالاں کوں انسانی تجربیاں تے کرداراں دے ذریعے سمجھݨ جوگا بݨیندا ہے۔ افسانہ نگار کہیں سیاسی نظام دی حمایت یا مخالفت دا اظہار سدھاوی کر سکدا ہے تے اپݨے کرداراں دے حالات و واقعات دے ذریعے بالواسطہ وی۔ کجھ افسانیاں وچ جبر تے استحصال دے خلاف مزاحمت نمایاں ہوندی ہے، جڈاں جو کجھ وچ خوف، چپ، مصلحت، بے بسی تے حالات نال سمجھوتے دی کیفیت سامنے آندی ہے۔ انھاں مختلف صورتاں دا تجزیہ کریندیں ہوئیں ایہ ڈیکھݨ ضروری ہے جو افسانہ نگار اپݨے موضوع کوں کیں زاویۂ نظر نال پیش کیتا ہے تے ایندے فنی اظہار وچ سیاسی شعور کیویں نمایاں تھیندا ہے۔

سرائیکی افسانے دا سیاسی مطالعہ کریندیں ہوئیں سرائیکی وسیب دے تاریخی، معاشرتی تے معاشی پس منظر کوں نظر انداز کائنی کیتا وݨ سکدا۔ وسیب دی زندگی وچ زمین، زراعت، دیہی معیشت، مقامی اقتدار دے ڈھانچے، طبقاتی تعلقات، وسیلیاں دی ونڈ تے انتظامی نظام ورگے عوامل اہمیت رکھیندے ہن۔ انھاں عواملاں دے اثر انسانی تعلقات تے اجتماعی زندگی وچ وی ظاہر تھیندے ہن تے ادبی تخلیقات وچ وی انھاں دیاں مختلف صورتاں سامنے آسکدیاں ہن۔ سرائیکی افسانہ نگار اپݨے ماحول دے انسانیں، اوہناں دے مسئلیاں، اوہناں دیاں محرومیاں تے اوہناں دے خواباں کوں موضوع بݨیندیں ہوئیں وسیب دی زندگی دے مختلف پہلوواں دی ترجمانی کریندا ہے۔ ایں ترجمانی وچ کڈیں کڈیں سیاسی تے انتظامی نظام توں پیدا تھیوݨ والیاں مشکلاں نمایاں ہوندیاں ہن، جڈاں جو کجھ صورتاں وچ مقامی بااثر طبقے، معاشی ناہمواری طاقت دے رشتے کرداراں دی زندگی کوں متاثر کریندے ڈیکھیندے ہن۔ ایں تناظر وچ سرائیکی افسانے دا مطالعہ صرف انفرادی کرداراں دے مسئلے سمجھݨ دا ذریعہ کائنی رہندا بلکہ وسیب دی اجتماعی زندگی تے ایندے وچ موجود طاقت دے مختلف مرکزاں کوں سمجھݨ وچ وی مدد ڈیندا ہے۔ البتہ سرائیکی سماج کوں اکو جہیں اکائی سمجھݨ دی بجائے مختلف علاقیاں، دوراں تے طبقاتی حالات دے فرق کوں وی پیشِ نظر رکھݨ ضروری ہے۔

افسانے دے سیاسی مفہوم کوں سمجھݨ کیتے ایندے فنی پہلوواں تے توجہ ڈیوݨ وی ضروری ہے۔ کردار نگاری، مکالمہ، منظر نگاری، علامت، طنز، واقعیاں دی ترتیب تے اختتام دے ذریعے افسانہ نگار اپݨے دور دے سیاسی تے معاشرتی تضاداں کوں نمایاں کر سکدا ہے۔ کوئی کردار صرف اک فرد دی حیثیت نال اہم کائنی ہوندا، بلکہ کجھ حالات وچ او کہیں طبقے، سیاسی گروہ یا خاص انسانی رویے دی نمائندگی وی کریندا ہے۔ ایویں ای کوئی واقعہ ظاہر وچ ذاتی نوعیت دا ڈسے سکدا ہے، پر ایندے پس منظر وچ موجود طاقت دے رشتے اینکوں اجتماعی معنویت ڈے سکدے ہن۔ ایں کیتے سرائیکی افسانے دے سیاسی تجزیے وچ موضوع تے پیغام دے نال نال اسلوب تے فنی تشکیل کوں وی اہمیت ڈیوݨی چاہیدی ہے۔ صرف افسانے وچ کہیں سیاسی مسئلے دے ذکر دی بنیاد تے ایندے سیاسی شعور دا تعین کرݨ دی بجائے ایہ ڈیکھݨ زیادہ مناسب ہے جو افسانہ اوں مسئلے کوں کیں انداز وچ پیش کریندا ہے، کرداراں دے ذریعے کیڑھے تضاد سامنے گھن آندا ہے تے قاری کوں کیڑھے فکری سوالاں ول متوجہ کریندا ہے۔

AL-AASAR Journal Vol. 2, No. 4 (2025)
Quarterly Research Journal Online ISSN: 3006-693X
www. al-aasar.com Print ISSN: 3006-6921

زیرِ نظر تحقیق وچ سرائیکی افسانیاں دا سیاسی حوالے نال مطالعہ کریندیں ہوئیں اوہناں دے موضوعات، کرداراں، واقعیاں تے فنی اظہار کوں بنیادی اہمیت ڈیتی ویسی۔ ایں مقصد کیتے افسانیاں وچ اقتدار تے اختیار دے مظاہر، طبقاتی تعلقات، عوامی مسئلے، سیاسی و انتظامی نظام دے اثر، جبر و مزاحمت تے انسانی حقاں نال متعلق پہلوواں دا جائزہ گھدا ویسی۔ ہر افسانے دے تجزیے وچ ایندے اصل متن کوں بنیاد بݨ ایا ویسی تاں جو سیاسی مفہوم دی نشان دہی صرف عمومی تاثر یا قیاس تے قائم نہ ہووے بلکہ متعلقہ کرداراں، واقعیاں تے مکالمیاں نال ایندی توثیق کیتی وݨ سکے۔ ایں طریقۂ کار دے ذریعے ایہ سمجھݨ دی کوشش کیتی ویسی جو چݨ ے ہوئے سرائیکی افسانہ نگاراں اپݨ ے دور تے ماحول دے سیاسی مسئلیاں کوں کیویں محسوس کیتا، انھاں کوں تخلیقی اظہار وچ کیں صورت وچ پیش کیتا تے اوہناں دیاں کہاݨ یاں وچ فرد تے سماج دے سیاسی تعلقات کیہڑیاں معنوی جہتاں نال سامنے آندے ہن۔ ایں طرحاں سرائیکی افسانے دا سیاسی مطالعہ وسیب دی اجتماعی زندگی، انسانی مسئلیاں تے ادبی شعور دے باہمی تعلق کوں سمجھݨ دی ہک تحقیقی کوشش ہوسی۔

۲۔ خدا:

غلام حسن حیدرانی دا افسانہ "خدا" وچ غربت، معاشی ناہمواری، طبقاتی تقسیم تے تعلیم دے حصول وچ رکاٹاں کوں نمایاں کیتا ویا ہے۔ افسانہ نگار نے صغریٰ تے اوندے پتر سعید دی زندگی دے ذریعے محنت کش طبقے دی مشکلات کوں پیش کیتا ہے۔ اگرچہ افسانے وچ سیاسی نظام دا براہِ راست ذکر نہیں، پر کرداراں دے معاشی حالات تے تعلیمی جدوجہد کنوں معاشرتی ناہمواری دے مسائل سامݨ ے آندن۔

صغریٰ دے شوہر اکرم دی وفات دے بعد گھر دیاں ساریاں ذمہ داریاں اوندے کندھیاں تے آ ویندین۔ او اپنے پتر دی پرورش کیتے سلائی، کپڑیاں دی مرمت تے مزدوری کریندی ہے۔ اوندی زندگی ہک ایہو جہی تریمت دی جدوجہد دی عکاسی کریندی ہے جینکوں معاشی وسائل دی کمی دے باوجود اپنے خاندان دی بقا کیتے مسلسل محنت کرݨ ی پیندی ہے۔ صغریٰ دی خودداری اونکوں ٻیاں دے سامنے ہتھ پھیلاوݨ دے بجائے محنت کر تے روزی کماوݨ تے آمادہ کریندی ہے۔

ایں صورتِ حال دی عکاسی کریندیں ہوئیں افسانہ نگار لکھدن:

"لوکاں دے کپڑیاں نے سوئی نال سیپ کڈھیندی، سیندی ... اک اللہ دا بھروسہ"(۱)

اے عبارت صغریٰ دی محنت تے معاشی جدوجہد کوں نمایاں کریندی ہے۔ او اوکھے حالات وچ وی ہمت نہیں ہاردی تے اپنے پتر دیاں ضرورتاں پوریاں کرݨ دی کوشش کریندی ہے۔ غلام حسن حیدرانی نے ایں کردار دے ذریعے محنت کش طبقے دی مشکلات تے خود انحصاری دی اہمیت کوں اجاگر کیتا ہے۔

سعید دی تعلیمی زندگی وی معاشی ناہمواری دا اہم پہلو ہے۔ او اپنی تعلیم جاری رکھݨ کیتے محنت مزدوری کریندے۔ اوندے کیتے تعلیم حاصل کرݨ سوکھا نہیں، کیونکہ اونکوں اپنی ضرورتاں پوریاں کرݨ کیتے مختلف کم وی کرݨ ے پوندین۔ ڈوجھے پاسے صاحبِ حیثیت خانداناں دے ٻالاں کوں نسبتاً بہتر سہولتاں میسر ہن۔ اے فرق معاشی حیثیت تے تعلیمی موقعیاں دے درمیان تعلق کوں ظاہر کریندے۔

صغریٰ اپنے پتر دی تعلیم کیتے اپنے زیورات وی بیچ ڈیندی ہے۔ ایں عمل کنوں معلوم تھیندے جو غریب خانداناں کیتے تعلیم دا حصول کس قدر قربانی تے جدوجہد دا تقاضا کریندے۔ سعید دی کامیابی دی بنیاد اوندی محنت دے نال ماں دی قربانی وی ہے۔

ایں طرحاں غلام حسن حیدرانی نے افسانے وچ معاشی ناہمواری، طبقاتی فرق تے تعلیم دے غیر مساوی موقعیاں کوں کرداراں دی زندگی دے ذریعے پیش کیتا ہے۔ افسانے دا سیاسی مطالعہ انہاں معاشرتی حالات دی نشاندہی کریندے جنہاں وچ غریب انسان کوں ترقی کیتے ٻیاں دی نسبت زیادہ محنت کرݨ ی پیندی ہے۔

۳۔ چیڑھیاں گنڈھیں:

حبیب فائق دا افسانہ "چیڑھیاں گنڈھیں" براہِ راست سیاسی واقعات یا حکومتی اداریاں کوں موضوع نہیں بݨ ائیندا، تاہم ایں دے باطن وچ سنݨ ݨ، اختیار، اجتماعی شعور تے آپݨ ی اصل توں دوری جہے ایجھے مسائل موجود ہن جو وسیع معنیاں وچ سیاسی تے اجتماعی زندگی نال تعلق رکھیندن۔ افسانے وچ "گنڈھ" زندگی دے انھاں الجھے ہوئے رشتیاں، سنݨ ݨ اں تے فکری بندشاں دی علامت بݨ ڈیندی ہے جنھاں کوں انسان وقت دے نال نال آپݨ ے اندر جمع کریندا راہندے۔ افسانہ نگار ابتدا ہی وچ زندگی دے ایں المیے کوں بیان کریندیں ہوئیں لکھدے:

"پر حیاتی دے گھڑیاں پل گزرین دیں اے گنڈھیں ضرور پوندیاں راہندن۔"(۲)

AL-AASAR Journal
Vol. 2, No. 4 (2025)
Quarterly Research Journal
Online ISSN: 3006-693X
www. al-aasar.com
Print ISSN: 3006-6921

افسانہ دا سیاسی پہلو خاص طور اُتے اجتماعی سنہ ناں دے مسئلے وچ نمایاں ہوندا ہے۔ اتھاں "وسیب" محض ہک جغرافیائی خطہ نہیں، بلکہ زبان، ثقافت، تاریخ اتے اجتماعی حافظے دی علامت بݨ تے سامݨے آندے۔ افسانہ نگار ایں ݨالھ ڈو متوجہ کریندے جو جڈاں کوئی قوم یا معاشرہ آپݨ ڈی زبان اتے آپݨ ڈے تاریخی شعور توں دور تھی ون ݨے تاں او رفتہ رفتہ آپݨ ڈی سنہ ناں توں وی بیگانہ تھی ویندی ہے۔ اسی کیفیت کوں یوں بیان کیتا ۂ:

"صدیاں گزریاں ویندن پر انہاندے دے اصلی روپ سنگھار توں اساں اجن توتی اوپرے ہئیں۔"(۳)

افسانہ وچ "نانواں" اتے "لفظاں" دا بار بار آوݨ ا دراصل اجتماعی سنہ ناں اتے ناں دی اہمیت کوں واضح کریندے۔ لوک آپݨ ڈی اصل سنہ ناں چھپاوݨ کیتے ناں بدل گھندن، مگر اکھیں وچ موجود آپݨ ڈی وسیبی سنہ ناں کوں نہیں چھپا ۂ مدے۔ ایں طرحاں حبیب فائق نے سنہ ناں چھپاوݨ اتے سنہ ناں دے برقرار رہوݨ دے درمیان ہک فکری کشمکش پیدا کیتی ہے۔

"وستی دے لوکاں اوندے سامنے نہ آون دا اکا کر گھدا۔" (۴)

ایویں سیاسی سطح اُتے افسانہ سنہ ناں دے تحفظ، اجتماعی خود آگہی اتے آپݨ ڈی زبان و وسیب نال وابستگی دا شعور پیدا کریندے۔ ایں وچ مزاحمت کسی سیاسی نعرے دی صورت وچ نہیں، بلکہ زبان، لفظ، ناں اتے ثقافتی حافظے دی بازیافت دی صورت وچ سامݨے آندی ہے۔

۴۔ آپ تڑاپی:

افسانہ نگار منظور اعوان نے افسانہ "آپ تڑاپی" وچ سیاسی نظام دے اثرات کوں عام آدمی دی روزمرہ زندگی دے ہک نکے جیہے منظر دے ذریعے نمایاں کیتا ہے۔ بجلی دا بل جمع کروانوں کیتے بینک دے باہر لمی ہوئی لمبی قطار محض انتظامی بے ترتیبی دا منظر نہیں بلکہ ایں سیاسی تے حکومتی نظام دی علامت بݨ ویندی ہے جیندے وچ اقتدار دی تبدیلی دے باوجود عوامی مسائل اپنی جاہ برقرار راہندن۔ قطار وچ موجود افراد حکومت دی تبدیلی تے سابقہ حکومت دے طرزِ عمل تے گفتگو کریندیں ہوئیں سیاسی نظام وچ سفارش تے اپنے لوکاں کوں نوازݨ ڈی روایت دی طرف اشارہ کریندن:

" چاہندا ایں جو حکومت بدل گئی اے۔ نویں حکومت آوݨ سیتی چھائی گئی اے۔ پچھلی حکومت دے رکے ہوئے نال بندے گھندے ہر شے وچ آپے نالک بندے بھرتی کیتے نس۔"(۵)

ایں اقتباس توں ظاہر تھیندے جو منظور اعوان نے سیاسی تبدیلی کوں عوام دی امید تے حکمران طبقے دی روش دے تناظر وچ پیش کیتا ہے۔ حکومت بدلݨ دے باوجود عام آدمی دی بنیادی مشکلاں ختم نہیں تھیندیاں، جبکہ سیاسی وابستگی تے تعلقات رکھݨ والے افراد آسانی نال اپنے کم کروا گھندین۔ افسانے وچ قطار توڑ تے آوݨ والے سفارشی افراد تے عملے دی طرفوں انہاں دے کم کوں ترجیح ڈیوݨ ایہو سیاسی تے انتظامی ذہنیت دی عکاسی کریندے جیندے وچ قانون تے مساوات دے بجائے تعلق تے اثر و رسوخ کوں اہمیت حاصل تھی ویندی ہے۔

افسانہ نگار منظور اعوان نے سیاسی طاقت دے مقامی کردار کوں "جام" دے کردار دے ذریعے وی نمایاں کیتا ہے۔ جام دا قطار وچ شامل تھیوݨ دے بجائے اپنے اثر و رسوخ دے بل تے اگاں ودھݨ تے بینک دے ملازم نال تحکمانہ لہجے وچ گفتگو کرݨ ایں سیاسی رویے دی نمائندگی کریندے جیندے وچ بااثر فرد خود کوں عام شہریاں توں برتر سمجھدے۔ اوندی ذہنیت ایں مکالمے وچ نمایاں تھیندی ہے:

" وے قطار وچ کھڑن آلیں دی اوقات بھلا کیا تھی سگدی اے؟ قطار وچ تیں جھے لگے لوک کھڑے رہندن۔"

(۶)

اتھاں منظور اعوان نے سیاسی طاقت دے ایں تکبر کوں نمایاں کیتا ہے جیڑھا عام شہری دی عزت تے مساوی حقوق کوں نظر انداز کریندے۔ افسانے وچ "قطار" ہک ایہو جہی علامت بݨ ویندی ہے جتھاں عام آدمی نظم و قانون دا پابند ہے، پر بااثر شخص اپنے آپ کوں انہاں پابندیاں توں آزاد سمجھدے۔ یوں افسانہ سیاسی طاقت، سفارش تے اختیار دے غیر منصفانہ استعمال تے طنزیہ تنقید کریندے۔

AL-AASAR Journal Vol. 2, No. 4 (2025)
Quarterly *Research Journal* Online ISSN: 3006-693X
www. al-aasar.com Print ISSN: 3006-6921

۵۔ نکڑ ناٹک:

افسانہ نگار مبشر بزدار نے افسانہ "نکڑ ناٹک" وچ علامتی تے تمثیلی انداز دے ذریعے طاقت، محکومی، جبر تے رائج نظام دے خلاف مزاحمت دے موضوعات کوں پیش کیتا ہے۔ افسانے وچ فقیر تے باندھر دے کردار بظاہر ہک عوامی تماشے دا حصہ ہن، پر انہاں دی حرکات تے باہمی تعلق ہک وسیع سیاسی معنویت رکھیندن۔ باندھر اپنے مالک دے اشاریاں تے آوݨ وݨ والی گ ڈیاں کوں سلام کریندے۔ اوندا اے عمل محض ہک تربیت یافتہ جانور دی حرکت نہیں بلکݨ ہک ایہو جہے مجبور وجود دی علامت بݨ ویندے جو اپنی مرضی تے اختیار توں محروم تھی تے ٻیاں دے حکم تے زندگی گزاریندے۔ افسانہ نگار ایں منظر دے ذریعے طاقتور تے کمزور دے درمیان موجود تعلق کوں نمایاں کریندن۔ ایں تناظر وچ لکھدن:

" باندھر اپنے مالک فقیر دا انڈا ہے چیر اانعام دے پوچھے وچ ہک توں مجبور تھی ہر آندی ویندی کار کوں سلام پیا کریندے۔"(۷)

مبشر بزدار نے فقیر دے کردار کوں وی محض ہک تماشہ ڈیکھاوݨ والے شخص تائیں محدود نہیں رکھا بلکݨ اونکوں رائج نظام دے خلاف آواز بلند کرݨ والے کردار دے طور تے پیش کیتا ہے۔ فقیر اپنے روزمرہ دے ناٹک تے تقریری انداز دے ذریعے صدیاں توں قائم نظام کوں چیلنج کرݨ دی کوشش کریندے۔ ایں عمل وچ عوام دا جمع تھیوݨ تے اوندے گرد ہک پنڈال دی صورت اختیار کرݨ ایں °الھ دی علامت ہے کہ طاقت دے مستحکم نظام دے مقابلے وچ عوامی شعور تے مزاحمت دی گنجائش موجود رہیندی ہے۔ افسانہ نگار ایں صورتِ حال کوں یوں بیان کریندن:

" فقیر تے باندھر ادے چودھار پنج ست بال ڈوچار ڈو کے کٹھے تھی گئین۔ کرتی فقیر روز ڈیہاڑے شہری دی کہیں سڑکی تے مچھلا کے اپنی تقرے بھاشاں نال صدیاں توں رائج ازلی نظام کوں وگاڈن دی کرت پچا وری کریندے۔"(۸)

ایں اقتباس وچ مبشر بزدار نے "ازلی نظام" دی اصطلاح دے ذریعے ہک ایہو جہے فرسودہ نظام دی طرف اشارہ کیتا ہے جو طویل عرصے توں اپنی جاہ قائم ہے تے جیندے خلاف آواز اٹھاوݨ کیتے مسلسل جدوجہد درکار ہے۔ فقیر دا عوامی خطاب ایں جدوجہد دی علامت ہے۔ افسانے وچ سیاسی مزاحمت کا ہک اہم پہلو اے وی ہے کہ طاقت دا اصل سرچشمہ صرف جسمانی قوت نہیں بلکݨ شعور تے سوچ وی ہے۔ ہنومان دے قصے کے ذریعے افسانہ نگار ایں تصور کوں °یا وسعت ڈیندن۔ ہنومان دی غیر معمولی طاقت دا ذکر کرݨ دے بعد سوچ دی طاقت چھک گھدی وݨ کا سوال اٹھایا °یا ہے:

"دیوتاویں مہاولی توں سوچ دی طاقت چھک گھدی گئی.؟" (۹)

اے سوال افسانہ دے سیاسی مفہوم کوں گہرا کریندے۔ مبشر بزدار دے نزدیک سوچݨ تے سوال اٹھاوݨ دی صلاحیت کسی وی فرد دی بنیادی قوت ہے۔ جڈاں کسی طاقتور وجود توں سوچݨ دی صلاحیت چھک گھدی وݨے تاں اوندے ٻئے تمام قوتیں وی بے معنی تھی ویندین۔ ایں طرح افسانہ جبر دے ایں طریقہ کار دی طرف اشارہ کریندے جیندے وچ محکوم کوں صرف جسمانی طور تے نہیں بلکݨ ذہنی طور تے وی بے اختیار بݨ ایا ویندے۔

۶۔ پکھی واس:

فیض بلوچ نے افسانہ "پکھی واس" وچ جاگیر دارانہ نظام، زمین تے بااثر طبقے دے قبضے، غریباں دے استحصال تے سیاسی مفادات کیتے محروم طبقات کوں استعمال کرݨ دی روش کوں نمایاں کیتے۔ افسانے وچ پکھی واس خاندان دی بے گھری محض معاشی بدحالی دا نتیجہ نہیں بلکݨ ہک ایہو جہے سیاسی نظام دی پیداوار ہے جیندے وچ زمین تے وسائل تے طاقتور طبقے دی اجارہ داری قائم ہے۔ بابا پھلگن تے اوندے قبیلے کوں ہک مقام تے جھگیاں قائم کرݨ توں روکݨ والا زمین دا مالک انہاں دے انسانی وجود تے بنیادی ضرورتاں کوں وی اہمیت نہیں ڈیندا۔ اوندا مکالمہ طبقاتی اقتدار تے جاگیر دارانہ ذہنیت دی واضح عکاسی کریندے:

"اوئے اوئے! انہتا کوں اتھاں کیں اجازت ڈتی ہے جو اپݨ ٻاں جھگیاں پے اڈیندے وے؟ چاو اپݨ ٻا سامان تے نکل و اتھوں۔"(۱۰)

AL-AASAR Journal
Vol. 2, No. 4 (2025)
Quarterly Research Journal
Online ISSN: 3006-693X
www. al-aasar.com
Print ISSN: 3006-6921

اے مکالمہ ایں حقیقت کوں سامنے لیندے جو معاشرے وچ زمین تے ملکیت رکھݨ والا طبقہ اپنی طاقت دے بل تے بے زمین لوکاں دے حقِ رہائش کوں وی تسلیم کرݨ کیتے تیار نہیں۔ بابا پھلگن دی جانب توں صرف ہک رات دی مہلت طلب کرݨ دے باوجود زمین دا مالک انہاں کوں اتھاں رہݨ دی اجازت نہیں ڈیندا۔ ایں واقعے کنوں معلوم تھیندے جو قانون، انصاف تے انسانی ہمدردی دے تقاضے طاقتور طبقے دے سامنے بے اثر تھی ویندن۔ مزید اے جو پکھی واس خاندان کوں بارش تے سردی دے موسم وچ وی کھلے آسمان تلے رہݨ تے مجبور تھیوݨا پوندے۔ نتیجتاً ہک معصوم ٻال دی فوتگی ایں طبقاتی بے حسی دے المناک نتائج کوں ظاہر کریندی ہے۔

افسانے وچ سیاسی استحصال داہک ڈوجھا پہلو پکھی واساں کوں پانی جہیں بنیادی ضرورت توں محروم رکھݨ دی صورت وچ سامنے آندے۔ہک پاسے انہاں کوں مستقل رہائش میسر نہیں تے ڈوجھے پاسے مقامی آبادی انہاں دے نال امتیازی سلوک کریندی ہے۔ انہاں دے ٻالاں کوں پانی تائیں بھرݨ نہیں ڈیندا تے ویندا تے انہاں کوں چور تے مردار خور جہیں توہین آمیز القابات ڈیتے ویندن۔ ایں صورتِ حال دی وضاحت ٻال تے اوندے پیوُ دے مکالمے توں تھیندی ہے:

"ابا! ایوڈُیس ماریں کو ٹھیں آلے لوک ساکوں پانی نہیں بھرن ڈیندے۔" (۱۱)

اے مکالمہ بنیادی انسانی حقوق دی پامالی تے معاشرتی سطح تے طاقت دے غیر منصفانہ استعمال دی نشاندہی کریندے۔ پانی جہیں بنیادی ضرورت توں محرومی ایں ٹالھ دا ثبوت ہے جو محروم طبقے کوں محض معاشی اعتبار نال ہی نہیں بلکݨ سیاسی سطح تے وی کمتر سمجھاویندے۔ افسانہ نگار نے ایں رویے دے ذریعے طبقاتی امتیاز دی ایں صورت کوں نمایاں کیتے جیندے وچ انسان دی عزت تے بنیادی حقوق دا تعین اوندی معاشی حیثیت توں کیتا ویندے۔

زمین تے قبضے تے جاگیر دارانہ اجارہ داری دے حوالے نال بابا پھلگن اپنے پوتراں کوں ہک اہم حقیقت توں آگاہ کریندے۔ ٻال سوال کریندن جو ڈاں زمین اللہ تعالیٰ دی ہے تاں غریباں کوں اوندے تے رہݨ کیتے جاہ کیوں نہیں ملدی؟ ایں سوال دے جواب وچ بابا پھلگن آکھدے:

"پتر اللہ سئیں دی خالی زمین تے آپ کل ڈاڈھے لوکاں دا قبضہ ہے کوئی غریب آدمی اتھاں مکان تاں کیا کیا گریڑا وی نئیں ب ٹ ا سکدا۔" (۱۲)

ایہہ افسانہ دے سیاسی تے طبقاتی شعور دی بنیاد فراہم کریندے۔ ایں وچ زمین دی غیر منصفانہ تقسیم تے وسائل تے طاقتور طبقے دے قبضے کوں موضوع بݨایا ہے۔ افسانہ نگار نے ٻالاں دے سوالات تے بزرگ دے جوابات دے ذریعے ہک پیچیدہ مسئلے کوں سادہ پر مؤثر انداز وچ پیش کیتے۔ بابا پھلگن دی گفتگو وچ اے احساس وی موجود ہے جو معاشرے وچ غربت دا مسئلہ صرف وسائل دی کمی نہیں بلکݨ وسائل دی غیر منصفانہ تقسیم توں وی پیدا تھیندے۔

افسانہ وچ جاگیر دارانہ جبر دی ہک ٻئی شکل تریمت دے استحصال دے واقعے وچ سامنے آندی ہے۔ گلو رچھ آلا دی زال رانو کوں ہک بااثر جاگیر دار اپنی ہوس دا نشانہ بݨاوݨ دی کوشش کریندے۔ رانو دے انکار دے باوجود او اونکوں دھمکیاں ڈیندے تے بالآخر اپنے غنڈیاں دے ذریعے زبردستی اغوا کروا گھندے۔ گلو انصاف دے حصول کیتے عدالت دا در کھڑکائیندے پر اونکوں اتھاؤں وی مایوسی دا سامنا کرݨا پوندے۔ افسانے وچ ایں صورتِ حال دا بیان جاگیر دارانہ طاقت تے کمزور طبقے دی بے بسی کوں واضح کریندے:

"گلو شودا روندا کھاندا تھک نہ پہندہ بالیں کوں نال گھن کے عدالت ا ٹھ دھاڑ پٹھ ونج کیتیس پر کوئی سُنوائی نہ تھئی تے آخر او کوں دھکے ڈے کے عدالت اچوں باہر کڈھ ڈتا گیا۔" (۱۳)

ایندے وچ عدالت توں مایوسی دا اظہار دراصل ایں نظام تے تنقید ہے جتھاں انصاف دا حصول وی معاشی تے سیاسی حیثیت نال مشروط ڈیکھالی ڈیندے۔ گلو دی بے بسی، اوندے خاندان دی پریشانی تے رانو دی جبری جدائی ایں حقیقت کوں نمایاں کریندی ہے جو طاقتور افراد دے سامنے غریب طبقے دے قانونی تے انسانی حقوق غیر محفوظ ہن۔

افسانے داہک اہم سیاسی پہلو انتخابی سیاست تے ووٹ دے حصول کیتے محروم طبقے توں کیتے وعدے ٹ والے وعدے ہن۔ سردار ڈنگا پکھی واساں کوں اپنے انتخابی مفاد کیتے

AL-AASAR Journal Vol. 2, No. 4 (2025)
Quarterly Research Journal Online ISSN: 3006-693X
www. al-aasar.com Print ISSN: 3006-6921

دوبارہ اپنے علاقے وچ بلائیندے تے انہاں کوں زمین، رہائش تے پانی دی سہولت فراہم کرݨ دا وعدہ کریندے۔ بابا پھلگن اوندی نیت تے شک ظاہر کریندے پر حتو اوندی °مالھیں وچ آ ویندے۔ سردار ڈنگا آکھدے:

"چاچا اساں تہاکوں کھنڈن آئے پکھیے ہیں۔" (۱۴)

ایں مکالمے دے بعد سردار ڈنگا اپنی انتخابی ضرورت دے تحت انہاں کوں انہاں دے سابقہ علاقے وچ واپس آوݨ دی ترغیب ڈیندے۔ او چار کنال زمین تے نکے دا وعدہ وی کریندے:

"بالکل چاچا حتو میں چار کنالاں زمین آپ کنوں تہاڈے ناں وقف کر ڈتی ہے تے نکاوی آوݨ توں پہلے لگا کھڑا ہوسی۔" (۱۵)

تاہم انتخابات وچ شکست دے بعد او اپنے وعدیاں توں پھر ویندے تے نکاوی اکھڑوا ڈیندے۔ ایں واقعے توں افسانہ نگار نے انتخابی سیاست وچ غریب تے بے وسیلہ طبقے دے استحصال کوں نمایاں کیتے۔ اتھاں ووٹ دی اہمیت صرف ایں ویلے تائیں باقی راہندی ہے جڈاں تائیں او سیاسی مفاد پورا کرݨ دا ذریعہ ہووے۔ ایں طرحاں افسانہ سیاسی وعدیاں دی عارضی نوعیت، جاگیردارانہ مفادات تے محروم طبقے دی مسلسل بے گھری کوں ہک ڈوجھے نال مربوط کریندے۔

۷۔ تتی ریت:

افسانہ "تتی ریت" وچ عامر بھایا نے جرائم، دہشت گردی، قانون شکنی تے ریاستی قانون دے باہمی تعلق کوں ہک گہرے سیاسی تناظر وچ پیش کیتا ہے۔ ظفری دی پوری زندگی طرح طرح دے جرائم نال بھری پئی ہے تے او اپنی ایں بدماشی کوں اپنی جوانی، مردانگی تے طاقت دی علامت سمجھدا ریہا ہے:

"ظفری دی ساری حیاتی چوری، ڈکیتی، شراب، جوا دہشت گردی تے جھموریے کاری وچ گزری ہئی تے انہاں کماں کوں او جوانی دی شان سمجھدا ہا۔" (۱۶)

افسانہ "تتی ریت" وچ عامر بھایا اے وی کھل کے واضح کریندن جو انسان دے ایں طرح دے جرائم دے پچھوں اکثر بری صحبت تے بگڑیا ہویا ماحول کارفرما ہوندے۔ ظفری وی او اہر وچ ہک بالکل سدھا سادھا تے شریف نینگر ہا، پر بری صحبت اونکوں وی جرائم دی تاریک دنیا وچ پہنا ڈیتا:

"شروع شروع وچ ظفری ہک سدھا سادھا تے شریف چھوہر ہا۔۔۔ صحبت دا اثر پے گیا تے اوترائے تھی تے وارداتاں کرائن پئے گئے تے پولیس وی۔۔۔ اشتہاریاں دے پچھوں لگ پئی ہئی۔" (۱۷)

افسانہ دے بلآخر وچ قانون تے جرم دا رشتہ پوری طرح نکھر کے سامݨے آندے۔ ظفری کوں جب اپنے بھیانک اعمال دا احساس تھیندے تاں او خود کوں یزیدی سوچ تے یزیدی کردار دا حصہ قرار ڈیندے:

"اقتحاں میں خود یزید ہاں۔۔۔ یزیدی سوچ۔۔۔ یزیدی کرتے۔۔۔ یزیدی وہندے۔۔۔" (۱۸)

یوں افسانہ "تتی ریت" وچ عامر بھایا نے جرم کوں محض ہک انفرادی مسئلہ نہیں رہݨ ڈیتا، بلکہ اونکوں وسیع سماجی ماحول، بری صحبت تے انسانی اخلاقی زوال نال جوڑ ڈیتا ہے۔ ظفری دی گرفتاری تے قانون دی گرفت توں بچ کے نس وݨ دی ناکامی ایں اٹل حقیقت دی غمازی کریندی ہے جو طاقت تے بدماشی دا رستہ بالآخر انسان کوں قانون تے اپنے ضمیر ڈوہائیں دے سامݨے کٹہرے وچ کھڑا کر ڈیندے۔

۸۔ جمہوریت دا پہلا شہید:

سید نصیر شاہ اپنے افسانہ "جمہوریت دا پہلا شہید" وچ سیاسی نظام تے جمہوریت دے ناں تے تھیوݨ والی موقع پرستی کوں طنزیہ انداز وچ پیش کریندے۔ افسانہ نگار نے ایہ ڈکھایا ہے جو سیاسی جلسیاں، نعریاں تے عوامی آزادی دے بلند و بالا دعویاں دے پچھوں بعض اوقات عام انسان دی اصل حقیقت تے اوندے جیوݨ دی سچی شناخت گم تھی ویندی ہے۔ افسانے دے شروع وچ ہی سید نصیر شاہ نے جمہوریت دے ہک نام نہاد شہید دی برسی دا منظر سامݨے گھن آندا ہے، جتھاں ووڑے ووڑے سیاسی رہنما تے مقرر اوندے قربانی کوں یاد کریندے پئے ہن:

AL-AASAR Journal Vol. 2, No. 4 (2025)
Quarterly Research Journal Online ISSN: 3006-693X
www. al-aasar.com Print ISSN: 3006-6921

"آج جمہوریت دے پہلے شہید جناب شمس الدین صاحب دی یاد گار دی پچی منیدی پئی اے۔ لوکاں دا بڑا اکٹھ ہائی۔ بہوں ڈھڈے ڈھڈے لیڈر تقریراں کیتے گئندے ہن۔" (۱۹)

سید نصیر شاہ دے ہاں ایہو مکالمہ افسانے دے سیاسی طنز دی اصل بنیاد بݨدے۔ جیں شخص کوں جمہوریت دے معنی تک معلوم نہیں، او حالات دے اتفاق نال ہک سیاسی جلوس وچ شامل تھی ویندا ہے۔ پولیس دی کارروائی دے دوران گلو بے گناہ گولی دا نشانہ بݨدی ویندا ہے:

"جلوس ڈپٹی کمشنر دے دفتر نوں گھیرے وچ گھن گھدا اتے پولیس ہوائی فائرنگ شروع کر ڈیتی۔ لوک بھجن لگ پئے۔" (۲۰)

سید نصیر شاہ نے اتھاں ریاستی طاقت تے عوامی احتجاج دے خونی تصادم کوں وی نروار کیتا ہے۔ پر افسانے دا سب توں گہرا سیاسی پہلو گلو دی موت دے بعد سامݨے آندے، جڈاں ڈاکٹر اکلیل احمد اوندے اصل ناں تے شناخت کوں بدل کے اونکوں "شمس الدین ایم اے" تے جمہوریت دا ممیز شہید قرار ڈے ڈیندے:

"شخص کہتے ہوئے تیری زبان نہیں کٹی۔ شمس الدین صاحب ایم اے تھئے۔ میرے مہمان ہن۔" (۲۱)

سید نصیر شاہ نے ایں کردار دے ذریعے سیاسی مفاد پرستی تے منافقت کوں کھل کے بے نقاب کیتا ہے۔ ہک عام، بے سہارا تے روزگار دی تلاش وچ آیا ہویا غریب انسان سیاسی مقاصد کیتے ہک عظیم شہید دی علامت بݨ ڈیتا جیندے۔ افسانے دے آخر وچ سید نصیر شاہ ڈکھیندے ہن جو ایں جھوٹی تے مصنوعی شناخت کوں ہمیشہ زندہ رکھیا ویندا ہے:

"اوہ ہر سال شمس الدین شہید دی برسی کیندے ہن تے ہزاراں دے مونہہ تے چندہ اکٹھا کریندے ہن۔"

(۲۲)

یوں سید نصیر شاہ دے افسانہ دا سیاسی پہلو ایہ حقیقت کھل کے سامݨے گھن آندے جو سیاست وچ بعض اوقات انسان دی اصل زندگی تے خونی رشتے توں زیادہ اوندے ناں دی علامتی حیثیت کوں اہم بݨ ڈیتا ویندا ہے۔ گلو دی موت محض ہک حادثہ ہئی، پر اونکوں سیاسی شہادت وچ بدل کے ہک ایسا جھوٹا بیانیہ تشکیل ڈیتا ° یا جیں نال دوسروں کوں شہرت تے ناجائز مالی فائدہ حاصل تھیندا ریہا۔

۹۔ انقلاب زندہ باد:

عبدالباسط بھٹی دا افسانہ "انقلاب زندہ باد" دا سیاسی پہلو بنیادی طور تے نظریاتی سیاست تے عملی سیاست دے تضاد اُتے قائم اے۔ افسانہ نگار نے غلام اکبر شاہ دی شخصیت دے ذریعے ایسے سیاسی کردار دی تصویر پیش کیتی اے جو جوانی وچ ترقی پسند، انسان دوست تے انقلابی نظریات دا علمبردار رہا، پر وقت دے نال اقتدار، خاندانی وراثت تے مذہبی منصب نال وابستہ تھی کے اپنے پرانے نظریات توں دور تھی ویندا اے۔ راوی یاد کریندا اے جو یونیورسٹی دے زمانے وچ غلام اکبر شاہ تے اوندے ساتھی مسلسل انقلاب دے نعرے لاندے ہن:

"انقلاب، انقلاب دے نعرے لیندے تھکدے نہ ہاسے۔" (۲۳)

عبدالباسط بھٹی نے ایں کردار دے ذریعے نوجوانی دے سیاسی جوش نوں وی نمایاں کیتا اے۔ یونیورسٹی دی سٹوڈنٹس یونین، الیکشن مہم، "کامریڈ ہاؤس" تے سوشلزم، مارکسزم تے سرمایہ داری دے خلاف بحثاں اس زمانے دے سیاسی ماحول دی عکاسی کریندیاں ہن۔ افسانے وچ غلام اکبر شاہ دی زبان بار بار طبقاتی نظام کے خلاف احتجاج کریندی اے:

"اے ساری سرمایہ داری دی کھڈھ اے۔۔۔ موٹی انقلاب آوے ای آوے۔" (۲۴)

لیکن عبدالباسط بھٹی دا اصل سیاسی طنز اوہدوں سامنے آندا اے جدوں اوہی انقلابی نوجوان بعد وچ درگاہ دا سجادہ نشین تے پھر سیاسی نمائندہ بن ویندا اے۔ 2018 دے انتخاب جت کے ایم این اے بݨن توں بعد جدوں راوی اوندے پرانے نظریات دی گل چھیڑ دا اے تاں اوہ صاف آکھدا اے:

"کجھ نی ہوندا، سب کتابی گالھیں ہن۔ آکھن تے کرن اچ ڈو فرق ہوندے۔" (۲۵)

AL-AASAR Journal Vol. 2, No. 4 (2025)
Quarterly Research Journal Online ISSN: 3006-693X
www. al-aasar.com Print ISSN: 3006-6921

ایہ جملہ افسانہ دا سیاسی مرکزی نکتہ اے۔ عبدالباسط بھٹی دکھاندے ہن جو نظریاتی نعرے اکثر سیاسی اقتدار دے عملی سفر وچ اپنی معنویت کھو بیٹھدے ہن۔ "انقلاب زندہ باد" دا عنوان وی ایس اعتبار نال طنزیہ معنی اختیار کر ویندا اے، کیوں جو انقلاب دا نعرہ زندہ رہندا اے پر انقلابی سوچ تے سیاسی عمل وچ فاصلہ پیدا تھی ویندا اے۔ افسانہ اس طرح سیاسی نظریات دے زبانی دعویاں تے اقتدار حاصل کرن توں بعد پیدا تھیون والے عملی تضادنوں بے نقاب کریندا اے۔

۱۰۔ انقلاب زندہ باد:

ڈاکٹر اسلم عزیز درانی دے ایں افسانے وچ سیاسی مطالعے دا اہم پہلو قومی شناخت، وطن نال وابستگی، بدعنوانی، قومی وسائل دی لوٹ مار تے سیاسی قیادت کنوں عوام دی مایوسی ہے۔ افسانہ نگار نے مرکزی کردار دی یادداشت دے ذریعے معاشرے وچ پھیلی ہوئی انہاں خرابیوں کوں سامنے لایا ہے جیڑھی قومی ترقی وچ رکاوٹ بݨدین۔ کردار کوں اپنے حافظے دے متعلق شبہ ہوندے جو شاید او کسی ایہو جہی شخصیت دے ہتھوں کھو ◦یا ہے جیڑھا ذاتی مفاد کیتے قومی وسائل کوں نقصان پہنچائیندے۔ ایں ضمن وچ او آکھدے:

"میڈا خیال ہے میڈا حافظہ اوں ٹھیکیدار کھس گھدے جئیں سکول دی عمارت بناون ویلے صرف اپنے بارے سوچنے تے گھٹیا توں گھٹیا میٹریل استعمال کیا۔ چھی مہینیں بعد سکول دا کمرہ ڈھے پیا تے چار ہال مر گئے۔" (۲۶)

ایں اقتباس وچ تعمیراتی بدعنوانی تے عوامی وسائل دے ناجائز استعمال کوں موضوع بݨایا ◦یا ہے۔ اسکول دی عمارت دی تعمیر وچ ناقص مواد استعمال کرݨ محض ہک ٹھیکیدار دی بددیانتی نہیں بلکݨ ·الاں دیاں زندگیاں کوں خطرے وچ پاوݨ والا عمل ہے۔ مصنف ایں مثال دے ذریعے واضح کریندے جو جݨاں قومی وسائل دی حفاظت دے بجائے ذاتی مفاد کوں ترجیح ڈیتی ویندی ہے تاں اوندے نقصان پورے معاشرے کوں چاوݨا پوندے۔ اسکول جیہا ادارہ تعلیم تے مستقبل دی علامت ہے، پر بدعنوانی اونکوں وی تباہی دا شکار بݨ ڈیندی ہے۔

افسانے وچ دہشت گردی تے وطن دشمنی دے موضوع کوں وی نمایاں کیتا◦یا ہے۔ مرکزی کردار اپنے حافظے دی گم شدگی کوں ہک ایہو جہے شخص نال منسوب کریندے جیڑھا عوامی مقامات تے دھماکیاں دا سبب بݨ دے۔ او آکھدے:

"شائد میڈا حافظہ اوں وطن فروش کھس گھدے جہڑا واہندے کھلدے، ہدے تے ٹاہکدے ہزارا اچ بم لگاتے رکھ ڈیندے تے دھماکہ تھیندے تے کئی بے گناہ شہری موت دی نندر رسم ویندن۔" (۲۷)

اے اقتباس معاشرے وچ دہشت گردی تے بے گناہ شہریاں دے قتل دے خلاف مصنف دی حساسیت کوں ظاہر کریندے۔ عوامی مقامات تے دھماکے معاشرے وچ خوف پیدا کریندن تے شہریاں دے تحفظ دے بنیادی تصور کوں نقصان پہنچائیندن۔ انھاں وطن نال وفاداری دا تصور محض زبانی دعوے تائیں محدود نہیں بلکݨ شہریاں دی جان و مال دی حفاظت نال وابستہ تھی ویندے۔

افسانہ نگار سیاسی قیادت دے طرزِ عمل تے وی تنقید کریندے۔ مرکزی کردار دی یادداشت وچ ایہو جہے رہنما دی تصویر ابھر دی ہے جیڑھا انتخابی مہم دے دوران عوام نال وعدے کریندے، پر اوندی عملی زندگی انہاں وعدیاں توں مختلف ہوندی ہے:

"شائد، میڈا حافظہ اول راہنما کھس گھرے جہڑا کوڑے لارے لا کے ووٹ منگدے۔"(۲۸)

ایں اقتباس وچ انتخابی وعدیاں تے سیاسی عمل دے درمیان پائے وݨ·ݨ والے تضاد کوں موضوع بݨایا ◦یا ہے۔ جمہوری نظام وچ ووٹ عوام دی امانت ہوندے، پر جݨاں سیاستدان جھوٹے وعدیاں دے ذریعے ووٹ حاصل کریندن تاں عوام دا اعتماد مجروح ہوندے۔ افسانہ نگار ایں صورتِ حال کوں قومی زوال دے نئے اسباب دے نال مربوط کریندے۔

اینہی طرحاں افسانے وچ ادیب تے شاعر دی ذمہ داری دا ذکر وی قابلِ توجہ ہے:

"شائد، میڈا حافظہ اوں ادیب تے شاعر کس گھرے جیندے قلم دی نوک او اکھرنے تے میں لکھدی جیندی قوم کو ضرورت ہے۔" (۲۹)

AL-AASAR Journal
Vol. 2, No. 4 (2025)
Quarterly Research Journal
Online ISSN: 3006-693X
www. al-aasar.com
Print ISSN: 3006-6921

اے اقتباس ادب تے سیاست دے باہمی تعلق کوں نمایاں کریندے۔ افسانہ نگار دے نزدیک ادیب تے شاعر کوں معاشرتی مسائل توں بے تعلق نہیں ہونا چاہیدا بلکہ انہاں دی تحریر وچ قوم دی ضرورتاں، مسائل تے اجتماعی شعور دی نمائندگی ہونی چاہیدی ہے۔ قلم دی اہمیت اینہی ویلے ودھدی ہے جڈاں او معاشرے دی اصلاح تے عوامی شعور دی بیداری وچ کردار ادا کرے۔

افسانے وچ بیرونِ ملک وڃن دا فیصلہ وی قومی صورتِ حال نال بالواسطہ تعلق رکھیندے۔ مرکزی کردار اپنے ملک دے مسائل توں مایوس تھی تے ٻاہر چلا ویندے، پر اتھاں دے تجربات اونکوں اے احساس ڈیویندن جو وطن دی شناخت تے ثقافتی جڑاں محض معاشی آسودگی نال بدل نہیں سڳدیاں۔ اوندی وطن واپسی قومی وابستگی دی علامت بݨ ویندی ہے۔

ایں ضمن وچ او آکھدے:

> "اپنی دھرتی، اپنا دیں، اپنے لوگ، اپنی خشبو، اپنا وسیب این شدت نال یاد آئے جو میں اول دیلے بس آوٹ دا فیصلہ کر گھرا۔" (۳۰)

اے اقتباس وطن، مذہبی و ثقافتی شناخت، مقامی لوکاں تے وسیب نال وابستگی کوں نمایاں کریندے۔ مرکزی کردار کوں بیرونِ ملک راہندیں ہوئیں احساس ہوندے جو انسان دی شناخت صرف اوندے روزگار یا معاشی حیثیت نال متعین نہیں ہوندی بلکہ اوندے تعلق اپنی زمین، زبان، معاشرت تے اجتماعی تاریخ نال وی ہوندے۔

سیاسی مطالعے دے اعتبار نال افسانہ بدعنوانی، دہشت گردی، سیاسی وعدہ خلافی، قومی خودداری تے وطن نال وابستگی کوں موضوع بݨائیندے۔ ایں دی تنقید دا بنیادی مرکز او رویے ہن جیڑھے معاشرے دے اجتماعی مفاد دے بجائے ذاتی مفاد کوں ترجیح ڈیندن۔

حوالہ جات

۱۔ گل محمد، مہر، غلام حیدر حیدرانڑی دے افسانے، مجلس ایوان تعلیم، ملتان، ۱۹۹۴ء، ص:۴۷۔

۲۔ فائق، حبیب، چیڑھیاں ٹنڈھیں، سرائیکی ادبی، ملتان، ۱۹۹۸، ص:۲۴

۳۔ ایضاً، ص:۲۵۔

۴۔ ایضاً، ص:۶۷۔

۵۔ منظور اعوان، تساکوں مان وطناں دا، سنجوک سرائیکی ادبی سنگت، رحیم یار خان، ۱۹۹۸ء، ص:۴۲۔

۶۔ ایضاً، ص:۴۶۔

۷۔ مُبشر بزدار، ڈھول بلوچا موڑ مہاراں، فن کدہ، تونسہ شریف، ۲۰۱۱ء، ص:۲۴۔

۸۔ ایضاً، ص:۲۴۔

۹۔ ایضاً، ص:۲۵۔

۱۰۔ فیض بلوچ، پکھی واس، جھوک پبلشرز، ملتان، ۲۰۱۲ء، ص:۵۴

۱۱۔ ایضاً، ص:۵۶۔

۱۲۔ ایضاً، ص:۵۸۔

۱۳۔ ایضاً، ص:۶۲۔

۱۴۔ ایضاً، ص:۶۵۔

۱۵۔ ایضاً، ص:۶۷۔

AL-AASAR Journal
Vol. 2, No. 4 (2025)
Quarterly Research Journal
Online ISSN: 3006-693X
www. al-aasar.com
Print ISSN: 3006-6921

۱۶۔عامر بھایا، تتی ریت، جھوک پبلشرز، ملتان، ۲۰۱۳ء، ص:۴۷

۱۷۔ایضاً، ص:۴۸۔

۱۸۔ایضاً، ص:۵۰۔

۱۹۔ نصیر شاہ، سید، کِکر دے پُھل، جھوک پبلشرز، ملتان، ۲۰۱۴ء، ص:۹۲

۲۰۔ایضاً، ص:۹۳۔

۲۱۔ایضاً، ص:۹۴۔

۲۲۔ ایضاً، ص:۹۸۔

۲۳۔ بھٹی، عبدالباسط، بندہ بھاہ ہواتے پاڑی، سرائیکی انسٹیٹیوٹ آف لینگوئج، آرٹ اینڈ کلچر، احمد پور شرقیہ، ۲۰۱۹ء، ص:۶۴

۲۴۔ایضاً، ص:۴۸۔

۲۵۔ایضاً، ص:۴۹۔

۲۶۔دُرانی، اسلم عزیز، ڈاکٹر، سجھ داسنیہا، سرائیکی ادبی بورڈ، ملتان، (ڈوجھا ایڈیشن)، ۲۰۲۱ء، ص:۶۵۔

۲۷۔ایضاً، ص:۶۵۔

۲۸۔ایضاً، ص:۶۶۔

۲۹۔ایضاً، ص:۶۶۔

۳۰۔ایضاً، ص:۷۰۔